

Wstęp

W samym centrum Warszawy, przy Trakcie Królewskim, znajduje się piękny, neorenesansowy Pałac Uruskich-Czetwertyńskich. Wybudował go na początku lat 40. XIX w. absolwent Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, znany architekt Andrzej Gołoński. Arystokratyczna rezydencja, zaprojektowana w harmonijnym stylu nawiązującym do włoskich nowożytnych wzorców, stała się prawdziwą wizytówką miasta. Po zakończeniu II wojny światowej, po odbudowie, jej użytkownikiem został Uniwersytet Warszawski i wprowadzili się do niej geografowie. Od 1977 r. funkcjonuje tu Wydział Geografii i Studiów Regionalnych (WGSR). Najbardziej reprezentacyjnym pomieszczeniem budynku jest audytorium im. Wacława Nałkowskiego. Na jednej ze ścian tego monumentalnego wnętrza wisi olejny portret tego niezwykle zasłużonego dla polskiej nauki geografa pędzla Ireny Weissowej (il. 1). Także przed wejściem do tej sali można zobaczyć odlane w brązie popiersie tego badacza autorstwa jego własnej córki, znanej polskiej rzeźbiarki Hanny Nałkowskiej.

Pod „patronatem” Nałkowskiego, w każdy czwartek na WGSR organizowane są w tej właśnie auli otwarte wykłady zwane „Geograficznymi spotkaniami przy Krakowskim Przedmieściu”. Gromadzą przede wszystkim uczniów szkół średnich z Warszawy, okolicznych miejscowości, a często nawet z odległych miast Polski. Słuchaczami prelekcji bywają także uczniowie ostatnich klas szkół podstawowych, nauczyciele geografii, studenci tego kierunku, a także mieszkańcy stolicy. Pierwszy wykład odbył się w grudniu 2008 r.; wygłosił go wówczas Wojciech Lewandowski. Tematem jego wystąpienia były walory krajobrazowe Andów i osobliwości społeczne tej części świata. Od tamtej pory, do połowy 2025 r., zorganizowano w ramach tytułowego cyklu ponad 200 spotkań. Poprowadziło je blisko 100 prelegentów. Niektórzy z nich w międzyczasie

1. Irena „Aneri” Weissowa, *Wacław Nałkowski*, 1952, obraz zawieszony w audytorium im. Wacława Nałkowskiego na WGSR, fot. J. Suchożebrski

z magistrów stali się doktorami, doktorzy zrobili habilitacje, byli i tacy wykładowcy, którzy uzyskali tytuły profesorskie. Wciąż te same osoby wspierają organizatorów „Geograficznych spotkań”, każdego roku pojawiają się jednak również nowi, pełni entuzjazmu mówcy, którzy pragną się podzielić z kolejnymi grupami słuchaczy swoimi pasjami naukowymi. Od 2020 r. prelekcje odbywały się w formule *on-line*. Powodem przeniesienia wystąpień do przestrzeni internetowej były wybuch pandemii COVID-19 i wprowadzane jeden po drugim lockdowny, uniemożliwiające tradycyjne spotkania stacjonarne. Z czasem świat powrócił do normalnego funkcjonowania, jednak tego rodzaju forma prezentacji wiedzy na stałe wpisała się w tytułowy projekt, co umożliwiło dotarcie z ofertą edukacyjną do jeszcze szerszej grupy odbiorców.

Wykłady wygłaszane przez kilkanaście ostatnich lat przez pracowników i doktorantów Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych, a także zapraszanych gości z zaprzyjaźnionych instytucji naukowych dotyczyły różnych subdyscyplin geograficznych. Prezentowane były więc m.in. zagadnienia związane z hydrologią i klimatologią, turystyką i rekreacją, kartografią i GIS-em, geomorfologią i geoekologią, geografiami miast i planowaniem przestrzennym, geografiami polityczną i geografiami regionalną. W zasadzie nie sposób wskazać geograficznej przestrzeni, która nie byłaby przedstawiona w wypowiedziach prelegentów. Często prezentowane zagadnienia dotyczyły najnowszych badań oraz trendów naukowych na całym świecie. Wykładowcy starali się także dotykać bieżących problemów, stąd wiele ich wypowiedzi odnosiło się do współczesnych zagrożeń naturalnych, tj. powodzi, susz i wybuchów wulkanów. Tak naprawdę nie było też regionu w Polsce, kraju czy obszaru na świecie, który nie byłby wspomniany na spotkaniach. Podczas wykładów pojawiały się odwołania do nowych zjawisk w świecie nauki, czyli np. wykorzystywania w geografii nowoczesnych technik cyfrowych i satelitarnych, a w ostatnim czasie do zastosowań sztucznej inteligencji w opracowywaniu map. Jednocześnie prelegenci nie zapominali o historii, dziedzictwie i tradycji. Można rzec, że przeszłość, teraźniejszość i przyszłość – te trzy płaszczyzny czasowe – idealnie się w wielu wypowiedziach przeplatały. Wykłady od samego początku miały na celu nie tylko prezentację najnowszych badań czy popularyzację geografii wśród młodych ludzi, ale także stanowiły doskonały materiał powtórzeniowy do egzaminu maturalnego. Liczni słuchacze tych wystąpień stawali się później często studentami WGSR. Przez blisko dwie dekady nad projektem czuwało kilka osób,

którym chcielibyśmy w tym miejscu serdecznie podziękować za jego koordynację. Były to przede wszystkim pomysłodawczyni całej koncepcji Kinga Rucińska oraz Paulina Pokojska. Do najważniejszych wydarzeń w ramach projektu należał jubileusz 15-lecia, przypadający na 2023 r. Zorganizowano wówczas specjalny blok wykładów, ale także warsztaty i konkurs dedykowany szkołom objętym wydziałowym patronatem.

Rok akademicki 2024/2025 był kolejną odsłoną „Geograficznych spotkań”. Tradycyjnie kontynuowano spotkania stacjonarne, które Wydział wznowił po przerwie spowodowanej pandemią; utrzymane zostały także w dodatkowe dni wykłady w formule *on-line*. W sumie od września 2024 do czerwca 2025 r. zorganizowano 24 prelekcje. Ponadto odbyły się 22 spaceru po zabytkowym terenie Uniwersytetu Warszawskiego przy Krakowskim Przedmieściu, podczas których uczniowie mieli okazję posłuchać o dziejach uczelni, poznać nazwiska najśłynniejszych absolwentów, zaznajomić się z historią WGSR oraz obejrzeć najciekawsze zabytki w obrębie kampusu¹. Zajęcia w terenie nie tylko pozwalały na bliższe poznanie dziedzictwa stołecznej Alma Mater, ale także promowały uniwersytet jako najlepszą szkołę wyższą w Polsce. Głęboko wierzymy, że duża część uczestników tych spotkań stanie się już niedługo studentami Uniwersytetu Warszawskiego.

Po raz pierwszy w historii całego projektu zdecydowaliśmy się na opublikowanie znacznej części wygłoszonych wykładów. Wydanie towarzyszące edycji spotkań z 2024/2025 r. ma na celu nie tylko utrwalenie i zachowanie dla przyszłości treści prezentowanych w audytorium im. Wacława Nałkowskiego, lecz także poszerzenie grona odbiorców, których zainteresować mogą poruszane zagadnienia. Drukowana forma pozwala również na rozwinięcie niektórych wątków, uzupełnienie tematów jedynie zasygnalizowanych w wystąpieniach oraz zaprezentowanie dodatkowej literatury kontekstowej osadzonej w ramach tytułowych narracji.

Publikacja łączy solidne podstawy naukowe z popularyzacyjnym charakterem – dzięki przystępnemu językowi przybliża idee współczesnej nauki (w szczególności geografii w jej interdyscyplinarnym wymiarze), wpisując się tym samym w trzy podstawowe misje uniwersytetu: rozwijanie badań naukowych, kształcenie kolejnych pokoleń studentów oraz budowanie

1 Podczas zwiedzania była także możliwość zaznajomienia się ze zbiorami biblioteki wydziałowej. W tym miejscu chcielibyśmy podziękować Michałowi Osowcowi za intrygujące opowieści o dawnych planach, mapach i globusach.

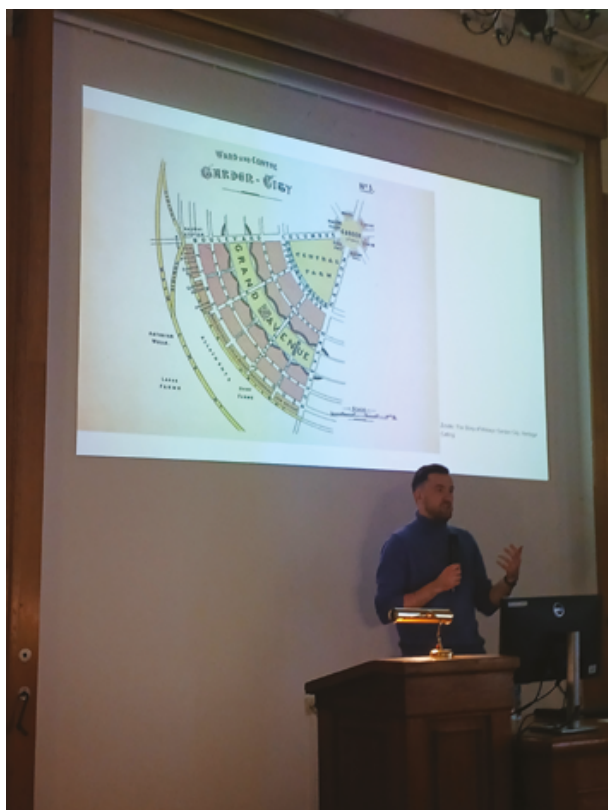
relacji ze społeczeństwem i popularyzowanie wyników badań. Książka pokazuje, w jaki sposób wiedza akademicka może wspierać zrozumienie złożonych zjawisk i zachęcać do pogłębionej refleksji nad współczesnym światem. Wszystkie teksty zostały przygotowane przez badaczy aktywnie zaangażowanych w opisywane obszary tematyczne – to zagadnienia, którymi autorzy zajmują się na co dzień w swojej pracy naukowej i dydaktycznej na Uniwersytecie Warszawskim. Dzięki temu czytelnik zyskuje dostęp do rzetelnie opracowanych treści, opartych na aktualnych badaniach i doświadczeniach naukowców, którzy łączą teorię z praktyką akademicką i społeczną.

Każdy z rozdziałów da czytelnikowi z pewnością możliwość lepszego zrozumienia otaczającego go świata, czyli obszarów tematycznie związanych z pogodą, klimatem, przestrzenią publiczną czy nawet symbolami w sztuce odnoszącymi się do przestrzeni geograficznych. W rzeczywistości książka ta w dużej mierze będzie dotyczyć sfer czterech żywiołów, zarówno w ujęciu nauk o Ziemi, jak i społecznym. Czytelnik natrafi zatem na odniesienie pośrednie i bezpośrednie do wody (czytając o źródłach czy personifikacjach rzecznych), powietrza (zapoznając się ze specyfiką chmur), ziemi (wglębiając się w krajobraz Mazowsza), a nawet ognia (myśląc o konsekwencjach tornad i huraganów). Wiele z przedstawionych tematów dotyka spraw codziennych, nawiązując one bezpośrednio do informacji, którymi jesteśmy na co dzień „bombardowani” w mediach, a nawet do odbieranych przez nas regularnie alertów o burzach i załamaniach pogodowych. Prawdopodobne jest, że po lekturze tej książki, czytelnik o wiele lepiej będzie przygotowany do obejrzenia filmu *Twisters* (2024) w reżyserii Lee Isaaca Chunga, z coraz większym niepokojem będzie obserwował poczynania obecnej amerykańskiej administracji odnośnie do polityki związanej z negatywnymi zmianami klimatu i zarządzania parkami narodowymi oraz z łatwością będzie odczytywał akwatywną ikonografię wodotrysków w europejskich miastach. W publikacji tej znajdują się też odniesienia do wpływu COVID-19 na różne sfery naszego życia oraz roli sztucznej inteligencji we współczesnych badaniach. Pragnęliśmy, by czytelnik dostrzegł interdyscyplinarny walor „wypowiedzi geograficznej”, łączącej w sobie elementy m.in. informatyki, geologii, urbanistyki, architektury, historii sztuki i matematyki.

Pierwsza część książki jest dedykowana tematom miejskim omówionym w kontekstach pamięci, przestrzeni i przyszłości. W tekście

poświęconym planom Warszawy rodziny Lindleyów, które powstały w związku z przygotowaniami do budowy nowoczesnych filtrów, Karolina Wereszczyńska zwraca uwagę na unikatowość tego historycznego zespołu materiałów kartograficznych. Opisuje czynniki i wyzwania, jakie towarzyszyły ich powstaniu, a także uwyrażnia ich przewagę nad wcześniejszymi planami miasta. Autorka jednocześnie prezentuje, w syntetycznej formie, fascynujące dzieje słynnej brytyjskiej rodziny inżynierów, która doprowadziła w wielu miastach całej Europy do uruchomienia sieci wodnych najnowszej generacji. Rozwojowi miasta poświęcony jest też tekst Macieja Misztala (il. 2). Badacz, opierając się na przedstawionej przez Carlosa Moreno idei „miasta 15-minutowego”, w pierwszej części rozdziału poddaje szerszej charakterystyce tę koncepcję urbanistyczną z uwzględnieniem fundamentów teoretycznych, na jakich się ona wykreowała. W dalszych akapitach swojego tekstu wskazuje jej zalety i ewentualne wady. Szczególnie istotne wydaje się uwypuklenie znaczenia ostatniej pandemii na popularność tej koncepcji, a także uwzględnienie w jej rozpowszechnieniu kontekstów ekologicznych, społecznych i ekonomicznych. Niezwykle ciekawym elementem wywodu jest wątek wykreowanych teorii spiskowych, które mogłyby doprowadzić do utraty wolności przez jednostkę w momencie stworzenia tego typu miasta. Trzeci rozdział, autorstwa Sylwii Dudek-Mańkowskiej oraz Mirosława Grochowskiego, skupia się na problematyce kształtowania centralnych części miast w kontekście ich historycznej ewolucji, współczesnych wyzwań oraz modeli zarządzania. Autorzy analizują przemiany funkcjonalne, społeczne i przestrzenne obszarów śródmiejskich, wskazując na znaczenie wartości, jakie stoją za decyzjami rozwojowymi. Rozdział zawiera zarówno syntetyczne ujęcie klasycznych i współczesnych koncepcji urbanistycznych, jak i przykłady przekształceń centrów miast w różnych kontekstach geograficznych.

Druga część książki nie tylko kontynuuje tematykę miejską, ale wprowadza czytelnika w świat krajobrazu kulturowego. Jan Szczepański na przykładzie Lwowa prezentuje ścieranie się tradycji narodowościowych – w tym przypadku przede wszystkim polskich i ukraińskich – w przestrzeni miasta przygranicznego. Omawiając poszczególne momenty w dziejach tego niezwykle ważnego, kosmopolitycznego ośrodka kulturalnego i handlowego, a także biorąc pod uwagę zmiany w jego zagospodarowaniu przestrzennym, autor dowodzi licznych różnic w percepcji miasta przez wspomniane wyżej narody. W tekście jest zatem

2. Wykład Macieja Misztala *Czym jest miasto 15-minutowe?*, fot. A. Tyszkiewicz

mowa o zawłaszczaniu pomników, instytucji kulturalnych, nazw ulic i placów, co miało legitymizować roszczenia danej społeczności do panowania nad miastem. Lektura niewątpliwie pozwoli czytelnikowi lepiej zrozumieć niezwykle zawiłą historię społeczną Lwowa, co ważne jest tym bardziej obecnie, w obliczu toczącej się w Ukrainie wojny. Autorem kolejnego rozdziału, również o tematyce humanistycznej, jest Adam Tyszkiewicz, który omówił wizerunki personifikacji Wisły pojawiające się na dziewiętnastowiecznych fontannach w Wiedniu i Berlinie. Zestawione zostały z innymi przedstawieniami tej rzeki występującymi w polskiej przestrzeni miejskiej oraz z wybranymi wyobrażeniami akwaticznymi ze sztuki europejskiej. Autor zwrócił uwagę, że dla artystów pracujących dla zleceniodawców z państw zaborczych wyobrażenia Wisły miały nieco inne znaczenie symboliczne niż dla Polaków. Eksponowały przede wszystkim panowanie mocarstw nad dawnymi ziemiami Słowian,

a także uwypuklały rozwój sztuki, przemysłu, handlu pod patronatem niemieckojęzycznej administracji. Trzeci rozdział w tym dziale – Ewy Malinowskiej i Agnieszki Mirosz – poświęcony jest znikającemu (ginącemu) krajobrazowi wiejskiemu na Mazowszu, na obszarze zwanym Zapiliczem, tj. terenie między rzekami Pilicą, Radomką i Wisłą. Podając analizie to zjawisko, autorki zwracają uwagę na fakt, że zmiany krajobrazowe mogą wynikać z warunków przyrodniczych lub też zależeć od działalności człowieka. Metamorfozie na naszych oczach ulegają m.in. układy przestrzenne wsi, tradycyjne kształty i stylistyka budynków oraz mała architektura sakralna. Przekształceniom tym sprzyjają często niestety braki w systemie prawa dedykowanego zabezpieczeniu takich przestrzeni. W tekście zaproponowano działania, jakie należy podjąć w celu należytej ochrony kształtowania krajobrazu.

Bardzo ważnym działem współczesnej geografii jest geografia turystyki i rekreacji. W tę kategorię doskonale wpisuje się tekst Aleksandry Korpysz-Wiśniewskiej omawiający potencjał współczesnego podróżowania w poszukiwaniu dziedzictwa literackiego. Badaczka, wychodząc od omówienia definicji tzw. turystyki kulturowej, segreguje różne oblicza turystyki związanej z poznawaniem osiągnięć słynnych pisarzy czy też powstawaniem poczytnych utworów, zwracając przede wszystkim uwagę na walory edukacyjne takiej formy aktywności. Czytelnik zapozna się z przykładowymi muzeami, m.in. w Stratford (William Szekspira), Amsterdamie (Anny Frank) i Wrocławiu (tematyka związana z *Panem Tadeuszem*), dowie się, jak bardzo rozwinęła się w ostatnim czasie wirtualna oferta tego typu placówek, a także zaznajomi się z potencjałem edukacyjnym turystyki literackiej w Warszawie. Drugi tekst, Katarzyny Podhorodeckiej, jest dedykowany parkom narodowym w Stanach Zjednoczonych. W pierwszej części badaczka, powołując się na najnowszą literaturę, zwraca uwagę na czynniki, które przyczyniają się do sukcesu i popularności chronionego terenu. W rozdziale będzie zatem mowa o klimacie, kontekście epidemicznym wywołanym COVID-19, ale także o finansowaniu obszarów cennych przyrodniczo. W jego drugiej części zostały przedstawione syntetycznie najważniejsze amerykańskie parki narodowe, tj. Yellowstone, Everglades, Yosemite, Sequoia, z opisaniem infrastruktury turystycznej na ich terenach. Czytelnik dowie się np. o słynnym White Sands National Monument, gdzie znajduje się legendarna miejscowość Roswell, znana z anegdotycznych opowieści związanych z pojawieniem się UFO.

3. Wykład Karoliny Sitnik GIS w studiach miejskich, fot. A. Tyszkiewicz

Kolejna grupa tekstów przedstawia najważniejsze źródła danych i nowe technologie w naukach o przestrzeni. Karolina Sitnik dowodzi, jak ważny obecnie w badaniu miast jest System Informacji Przestrzennej (GIS) (il. 3). Odbiorca tekstu dowie się, że system ten okazuje się niezbędny do monitorowania np. morfologii miast oraz zachodzących w nich zmian przestrzennych. Ponadto wykorzystywany jest do planowania i opracowywania strategii miejskich. Rozdział ten jest kolejnym głosem w dyskusji nad wspomnianą już wyżej ideą miasta 15-minutowego, ponieważ – jak dowodzi autorka – GIS ułatwia modelowanie wariantów transportowych oraz dobór optymalnej lokalizacji przy lokowaniu określonych obiektów czy usług. Ważnym elementem wypowiedzi badaczki jest wskazanie przykładowych, używanych obecnie, narzędzi umożliwiających przeprowadzenie podstawowych analiz GIS w miastach na całym świecie. Kolejny rozdział, autorstwa Izabeli Karszni, wymienionej wcześniej Karoliny Wereszczyńskiej, Alberta Adolfa i Igi Ajdackiej, porusza niezwykle ekscytujące zagadnienie czasów współczesnych, tj. automatyzacji procesu opracowywania map i planów, a przede

wszystkim ich udoskonalenia przy wykorzystywaniu sztucznej inteligencji. Autorzy zwracają uwagę na kluczową rolę w tej ewolucji przejrzystości działania algorytmów, potrzebę wprowadzania danych dodatkowych umożliwiających projektowanie stosowanych modeli, a przede wszystkim podkreślają, co ważne, wciąż najistotniejszą rolę człowieka w całym tym procesie.

Dwa następne teksty dedykowano tematom związanym z wodą i chmurami. Maksym Łaszewski, pisząc o źródłach nizinnych, dowodzi, jak bardzo stały się one wiarygodnymi wskaźnikami przekształcenia środowiska przyrodniczego. Tekst opracowany został na podstawie wyników badań krenologicznych przeprowadzonych w sąsiedztwie Skarpy Warszawskiej i okolicach Nowego Miasta nad Pilicą. Badacz syntetycznie prezentuje klasyfikację tego typu wód oraz wpływ na nie – na ich wydajność bądź zanik – klimatu, urbanizacji czy działalności człowieka. Na podobnej zasadzie szczegółową klasyfikację chmur w kontekście zmian zachodzących w pogodzie demonstruje w swojej pracy Elwira Żmudzka. Czytelnik tym razem dowie się, w jaki sposób zachodzące w atmosferze zmiany meteorologiczne pozwalają specjalistom właściwie wypowiadać się o procesach pogodotwórczych. Rozdział ten jest jednocześnie doskonałą analizą czynników topograficznych (znaczenie np. terenów wysokogórskich) i cywilizacyjnych (działalność człowieka – urbanizacja), które wpływają na formowanie się różnych rodzajów chmur.

Ostatni dział tekstów podejmuje zagadnienie roli człowieka wobec globalnych wyzwań środowiskowych. Kamil Leziak scharakteryzował tornada i huragany wraz ze wskazaniem najsłynniejszych przykładów tego typu zjawisk pogodowych. Z jego publikacji można dowiedzieć się, w jaki sposób te dwa zjawiska pogodowe się kształtują, jak się je bada, a także czy można przewidzieć ich występowanie. Ponadto omówiono podobieństwa i różnice pomiędzy nimi, a także wskazano miejsca na świecie najbardziej podatne na ich występowanie. Czytelnik przeniesie się w wyobraźni, zapoznawszy się z mocą niszczycielskiej siły wiatru, m.in. w okolicy Bermudów, zaznajomi się z przestrzenią amerykańską zwaną „pasem tornad”, odwiedzi także wyspy japońskie. Kolejna część książki ukazuje koncepcję nieco odmienną od powszechnie uznawanego i promowanego w mediach stanowiska naukowego na temat zmian klimatycznych. Autorem tej hipotezy jest Maciej Dąbski. Powołując się na przykłady z odległej przeszłości, a także z czasów nam bliższych, dąży on do udowodnienia, że w historii Ziemi jej klimat, a co za tym

idzie – poziom morza oraz grubość pokrywy lodowców, wielokrotnie podlegały dużym zmianom, zatem najczarniejsze scenariusze dotyczące przyszłości naszej planety niekoniecznie muszą się spełnić. Nie deprecjonując znaczenia wzrostu poziomu dwutlenku węgla w atmosferze czy ogólnego ocieplenia Ziemi, badacz uważa, że przyroda może nas jeszcze nieraz pozytywnie zaskoczyć. Wraz z Maciejem Dąbskim przeniesiemy się w różne zakątki świata, odwiedzimy jezioro Czad, wyspy Vanuatu, wybrzeże Australii, by poszukać tam odpowiedzi na pytanie, jaka przyszłość czeka Ziemię. I wreszcie na koniec czytelnik zapozna się z badaniami Małgorzaty Pusz, która podejmuje niezwykle istotny w czasach współczesnych temat właściwego zarządzania odpadami, które coraz bardziej otaczają człowieka w każdej praktycznie przestrzeni jego życia. W rozdziale zostały omówione – na przykładzie kilku państw: Francji, Wielkiej Brytanii i Chile – zyskujące na popularności systemy rozszerzonej odpowiedzialności producenta (ROP) i ich rola w modelu gospodarczym dążącym do zminimalizowania odpadów (GOZ). Jednym z celów tego tekstu, opartego na badaniach przeprowadzonych w kilku miejscach na naszej planecie, jest ukazanie, w jaki sposób różne modele gospodarcze mogą być wprowadzane skutecznie już teraz na terenie Polski.

Czas już przejść do zasygnalizowanych powyżej tematów. Mamy nadzieję, że publikacja spotka się z dużym zainteresowaniem ze strony czytelników. Wierzymy, że jej wielowymiarowy charakter zachęci do lektury uczniów szkół średnich, studentów geografii, nauczycieli tego przedmiotu, a także wszystkich zainteresowanych badaniami prowadzonymi na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych. Zapraszamy jednocześnie chętnych do skorzystania z naszej oferty edukacyjnej pt. „Geograficzne spotkania przy Krakowskim Przedmieściu”².

Sylwia Dudek-Mańkowska
Adam Tyszkiewicz

2 <https://geograficzne.spotkania.wgsr.uw.edu.pl/> (dostęp: 20.05.2025).